

TFG

CÀLIG

IL·LUSTRANT LA MEMÒRIA D'UN POBLE

Presentat per Mar Anglés Sancho

Tutor: Emilio Espi Cerda

Facultat de Belles Arts de Sant Carles

Grau en Belles Arts

Curs 2016-2017

UNIVERSITAT
POLITÈCNICA
DE VALÈNCIA

UNIVERSITAT POLITÈCNICA DE VALÈNCIA
FACULTAT DE BELLES ARTS DE SANT CARLES

RESUM I PARAULES CLAU

RESUM

Aquest treball sorgeix de la necessitat de record, d'evocació d'un temps passat i del seu reviscolament en el present. Per tant, l'objectiu d'aquest treball no és altre que el de reanimar el passat i la memòria de tot un poble a través de la producció artística. La idea principal que s'hi planteja és la creació d'un llibre il·lustrat.

Amb el dibuix com a ferramenta, la quotidianitat, els costums, els quefers, els elements més destacats, l'espai i la gent del poble de Càlig són els principals temes que conformen tot el projecte.

Aquest treball representa una motivació personal, que pretén ser el punt de partida cap al record, tan ampli com cadascú vulga o li suggerisca, d'una època passada difícilment recuperable.

PARAULES CLAU

Llibre il·lustrat - Memòria - Gent- Costums - Grafisme - Blanc i negre

RESUMEN Y PALABRAS CLAVE

RESUMEN

Este trabajo surge de la necesidad de recuerdo, de evocación de un tiempo pasado y de su resurgimiento en el presente. Por lo tanto, el objetivo de este trabajo no es otro que el de reanimar el pasado y la memoria de todo un pueblo a través de la producción artística. La idea principal que se plantea es la creación de un libro ilustrado.

Con el dibujo como herramienta, la cotidianidad, las costumbres, los quehaceres, los elementos más destacados, el espacio y la gente del pueblo de Càlig son los principales temas que conforman todo el proyecto.

Este trabajo representa una motivación personal, que pretende ser el punto de partida hacia el recuerdo, tan amplio como cada uno quiera o le sugiera, de una época pasada difícilmente recuperable.

PALABRAS CLAVE

Libro ilustrado - Memoria - Gente - Costumbres - Grafismo - Blanco y negro

ABSTRACT AND KEY WORDS

ABSTRACT

This project arises from the need for remembrance, for evocation of a past time and for its resurgence on the present. Therefore, the aim of this work is to revive the past and the memory of an entire people through an artistic production. The main idea is the creation of an illustrated book.

With drawing as a tool, everyday life, customs, household tasks, the most outstanding elements, space and people of Càlig's town are the main items that make up the whole project.

This work represents a personal motivation, which pretends to be the starting point toward the memory, as wide as everyone wants or suggests, of a past period difficult to recover.

KEY WORDS

Illustrated book - Memory - People - Customs - Graphics - Black and white

AGRAÏMENTS

Principalment a la meua família, què m'ha donat un suport incondicional durant tot aquest viatge i és per això que els estaré eternament agraïda. També a Javi, pel seu ànim i riures en els meus moments d'atabalament.

A tots els professors que, al llarg d'aquests anys, m'han ensenyat que l'art representa un valor indiscutible. Als amics de sempre i també a aquells amb que les Belles Arts m'ha obsequiat.

I, com no, als protagonistes d'aquesta història, els calijons.

ÍNDEX

1. INTRODUCCIÓ.....	8
2. OBJECTIUS I METODOLOGIA	9
2.1. OBJECTIUS.....	9
2.2. METODOLOGIA	10
3. COS DE LA MEMÒRIA	11
3.1. DESCRIPCIÓ I MOTIVACIONS	11
3.2. DESENVOLUPAMENT TEÒRIC.....	12
3.2.1. Contextualització de la il·lustració.....	12
3.2.2. Característiques del llibre il·lustrat.....	13
3.2.3. La fotografia com a referència	14
3.2.4. La memòria local com a tema del projecte ..	15
3.3. REFERENTS	15
3.3.1. Referents propis	15
3.3.1.1. <i>Mural Massanassa</i>	15
3.3.1.2. <i>Històries al porxo</i>	16
3.3.2. Referents artístics	16
3.3.2.1. Norman Rockwell	16
3.3.2.2. Judith Kerr	17
3.3.2.3. Escif	18
3.3.2.4. Ana Penyas	18
3.3.2.5. Costumisme.....	19
3.4. DESENVOLUPAMENT PRÀCTIC.....	20
3.4.1. Concreció del projecte.....	20
3.4.2. Metodologia del treball	20
3.4.2.1. Període d'investigació i documentació....	20
3.4.2.2. Anàlisi del text	21
3.4.2.3. Anàlisi del públic destinatari.....	22
3.4.2.4. Anàlisi de l'època tractada	22
3.4.2.5. Recerca d'idees	23

3.4.2.6. Primeres proves.....	24
3.4.2.7. Anàlisi de les il·lustracions	25
3.4.2.8. <i>Storyboard</i>	28
3.4.3. <i>Característiques del llibre</i>.....	29
3.4.3.1. Blanc i negre	29
3.4.3.2. Grafismes.....	30
3.4.4. <i>Disseny editorial</i>	31
3.4.4.1. Format.....	31
3.4.4.2. Cobertes	31
3.4.4.3. Tipografia	32
3.4.4.4. Composició	32
3.4.4.5. Reproducció.....	34
3.4.4.5.1. Tipus de paper.....	34
3.4.4.5.2. Preimpresió.....	34
3.4.4.5.3. Impressió.....	35
3.4.4.5.4. Enquadernació	35
4. CONCLUSIONS	37
5. BIBLIOGRAFIA	38
6. ÍNDEX DE LES IMATGES	40
7. ANNEXOS	42

1. INTRODUCCIÓ

Aquest treball, pràctic segons la normativa del TFG, tracta de la realització d'un llibre il·lustrat entorn de la memòria social del meu poble, Càlig.

El projecte parteix de la investigació i documentació de la història i el passat d'aquest lloc, les seves tradicions i els seus costums i les històries que ens conten els seus veïns. Per a això, m'he documentat en arxius escrits, com per exemple, llibres d'autors nascuts al poble, revistes on es redacten articles sobre temes històrics de Càlig, fotografies antigues i també amb entrevistes a gent gran del poble que, sorprenentment, tenen gran capacitat memorística per a aquests tipus d'esdeveniments, tot i que es troben en una edat prou avançada.

D'aquesta manera, el projecte engloba diferents conceptes: d'una banda, la creació d'il·lustracions pròpies a través de la investigació i la indagació en la memòria social, i d'altra, la participació ciutadana per a la recuperació d'aquesta i/o el coneixement del nostre passat. En definitiva, la creació artística com a acció social.

He pogut comptar amb un ampli arxiu fotogràfic que m'ha proporcionat prou ajuda a l'hora de crear les diferents il·lustracions on apareixen diferents personatges i espais amb els seus aparells i les seves vestimentes característiques d'aquella època.

Fig.1. Arxiu fotogràfic de la Biblioteca pública municipal de Càlig, Castelló. Imatge del Carrer Raval. Dècada 1930.

La idea de fer aquest treball sorgeix a partir de la col·laboració en un projecte de pintura mural. Tot i ser diferents en quant a tècnica, el fons conceptual es troba molt connectat, ja que el tema tractat a través de la pintura era la memòria de la gent d'un municipi de València. Personalment, va ser un projecte molt agradable i és per això que vaig decidir començar-ne un de més especial encara, prenent com a referent el meu poble.

Parlar d'un poble implica, com ja he dit, parlar de molts aspectes, així doncs, he ordenat cadascun d'ells en apartats, per tal d'aconseguir una lectura pautada.

Les diverses il·lustracions que omplien les pàgines d'aquest llibre han estat creades per tal d'endinsar-s'hi i poder descobrir o recordar diferents situacions, espais, personatges o moments que potser s'han viscut o conegut. D'aquesta manera, voldria remarcar que aquest treball no és un treball d'investigació, sinó que es tracta d'un treball des d'una visió personal en el qual he emprat una sèrie de coneixements i les he aplicat segons el meu objectiu.

En aquesta memòria exposo tot el treball realitzat, des d'una presentació prou general fins a una explicació més detallada, passant per cadascun dels punts que he seguit per tal d'arribar al resultat desitjat. Així mateix, explicaré els autors que m'han aportat alguna referència. A continuació, faré l'explicació del desenvolupament pràctic del meu treball, analitzant la tècnica que he utilitzat, l'estil i els materials i, finalment, parlaré del que tot això m'ha suposat com a aprenentatge.

2. OBJECTIUS I METODOLOGIA

2.1. OBJECTIUS

L'objectiu general que ha marcat tot aquest projecte és crear un llibre il·lustrat amb una idea principal: plasmar amb imatges alguns moments i personatges que ja només queden en la memòria de la gent gran de Càlig. Com a objectius més específics, aquest treball tracta de:

1. Crear un llibre il·lustrat i finalment consolidar-lo com un producte real.
2. Indagar i treballar sobre el tema en qüestió per poder realitzar posteriorment un treball gràfic i visual.
3. Crear una atmosfera per a l'obra emprant una tècnica i un estil general que aporte certa informació i siga distingible per al lector.
4. Mantindre l'harmonia entre text i imatge, ja que ambdós aspectes con-

flueixen durant tot el llibre, tot i que el predominant és el dibuix i l'objectiu principal és la comunicació visual.

5. Mantindre una estructura seqüencial que ajude en la narració, la reforci i l'enriqueixca.

6. Estudiar diferents materials com, per exemple, el paper que millor funciona amb la tècnica emprada, juntament amb el resultat que es vol obtenir.

7. Respectar la presentació general del llibre. Aquesta ha d'estar cuidada pel que fa a la maquetació, el disseny de portada, les composicions de les pàgines, etc.

8. Consolidar els meus coneixements assolits durant tots aquests anys en un projecte personal.

9. Arribar a un públic variat, tant jove com adult, a través de la narració visual per la claredat, la concisió i la facilitat que suposa la imatge.

10. Contribuir a mantindre viu el record –si no la recuperació– d'apèctes, moments i personatges de la història local.

11. Moure a la reflexió per part del públic destinatari sobre alguns elements identitaris del poble.

2.2. METODOLOGIA

Seguir un mètode és clau per a qualsevol tipus de projecte, per això, tant en aquest projecte com en la resta, he hagut d'adoptar un mètode de treball que fora el més eficaç possible per a poder arribar a un resultat o fi determinat.

Abans que res, s'ha de remarcar i tindre clar quin és l'objectiu que es busca i el concepte sobre el qual es vol treballar. Per a això s'ha d'analitzar bé la proposta del projecte i marcar cadascuna de les paraules clau que defineixen el treball.

En aquesta etapa inicial, una de les més importants del projecte, és fonamental la supervisió d'un professional, en aquest cas el tutor assignat, per tal de dirigir-lo cap a la millor opció i fer-ne les correccions necessàries per a obtenir un bon resultat.

El següent pas és la recerca de referents per tal d'explorar idees que hagen sigut eficients anteriorment, conèixer altres mètodes de treball, relacionar altres projectes i, en definitiva, complementar i ampliar el nostre coneixement.

Una vegada estudiat el panorama artístic, cal fer una recerca per a treure informació sobre el tema de què tracta el llibre (història, costums, fets...). En aquest cas, s'ha partit de zero i calia redactar un text per definir

Fig.2. Mapa conceptual de la metodologia utilitzada en el projecte.

la història i acompanyar cadascuna de les il·lustracions. D'aquesta manera, vaig realitzar un treball d'investigació emprant les fonts esmentades anteriorment. Tota la informació obtinguda em va permetre construir breus textos que marquen el ritme del llibre i que pretenen tindre un caràcter didàctic/reflexiu.

El treball gràfic va començar amb els primers esborranys i proves. En aquest punt es va decidir l'estil que definiria el projecte i, per això, calia revisar i tindre en compte alguns punts com ara el públic destinatari, el format, la tècnica... D'aquesta manera i un cop definit aquest punt, es va començar amb els dibuixos realitzats manualment i la posterior digitalització i reproducció.

Durant aquesta part del projecte és habitual, i pràcticament necessària, una sèrie d'errors i complicacions a què cal enfrontar-se i d'alguna manera saber traure'n profit.

3. COS DE LA MEMÒRIA

3.1. DESCRIPCIÓ I MOTIVACIONS

Aquest projecte és la creació d'un llibre il·lustrat, elaborat per mantindre viva la memòria social d'un poble a través del dibuix i la paraula. Dirigit tant a un públic juvenil —perquè pugua entendre i aproximar-se al passat— com a un públic més adult i ancià —perquè l'incite o l'ajude a recordar

Cadascuna de les il·lustracions ha estat creada amb un llenguatge personal. Amb elles he volgut reflectir la meua particular perspectiva d'una realitat passada per transmetre un missatge de nostàlgia.

He treballat en una àrea de confluència entre diferents disciplines: les arts plàstiques, el disseny i les arts gràfiques i la narrativa. De les arts plàstiques i visuals he emprat tot allò relacionat amb la imatge, com és el dibuix i el color —en aquest cas, el blanc i negre—, les tècniques tradicionals i les tècniques més contemporànies, les lleis de la percepció, la representació de l'espai... Per altra banda, del disseny he adoptat els criteris de comunicació i de construcció del discurs gràfic i l'ús de recursos com la retícula, la tipografia i molts d'altres relacionats amb la vinculació del missatge amb un codi intangible per al receptor. Així mateix, en el meu treball, el text —tot i que té un menor predomini— també presenta una funció important ja que és el primer esglaió sobre el qual es fonamenta el discurs visual.¹

1. RODRÍGUEZ BOSCH, Marta. *Mundo ilustrado*. p.6

La motivació sempre ha sigut la mateixa, com ja he mencionat anteriorment: dur a terme un projecte amb una finalitat que va més enllà del projecte acadèmic. La realització de diferents textos que constitueixen la *Biblioteca Calijona* (així es com anomenem la col·lecció local de llibres sobre la nostra vila) m'ha incentivat a oferir la meua aportació apostant pel dibuix i el producte editorial.

3.2. DESENVOLUPAMENT TEÒRIC

3.2.1. Contextualització de la il·lustració

La producció d'imatges és l'objectiu de tot tipus d'art visual i, quan aquestes imatges funcionen per a comunicar informació concreta, l'art sol designar-se *il·lustració*.

La il·lustració ha servit com a complement narratiu en llibres i manuscrits des dels pergamins il·lustrats més antics que es coneixen: *El llibre dels Morts* i el *Papyrus Ramesseum*, pintures i escriptures egípcies sobre materials peribles com la fusta, les fulles, el cuir i formes primitives del paper.

Fig.3. El juí d'Osiris representat en el paper d'Hunefer (1275 a.C. aprox.)

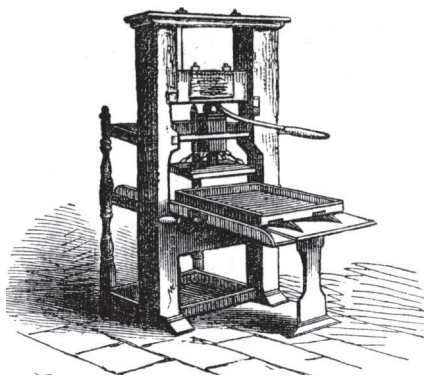

Fig.4. Creació de la impremta. Johannes Gutenberg desenvolupa la impremta de tipus mòbils l'any 1435.

Ha anat evolucionant amb cada canvi de la societat, especialment, en l'avanç de tecnologies reprogràfiques. La il·lustració tal i com avui la coneixem s'origina al segle XV, a partir de les il·lustracions mitjançant la talla en fusta que, ràpidament, van ser incloses en els primers llibres impresos, i posteriorment llibres impresos en bloc. La invenció del tipus mòbil per Johannes Gutenberg va resultar ser l'avanç més destacable que marcà la fi dels manuscrits i l'inici de les impressions en massa. S'utilitzaven altres tècniques com el gravat, l'aiguafort, la litografia i diversos mètodes d'impressió a color per ampliar les possibilitats, emprats per grans artistes com Daumier o Gavarni.

Al llarg de la història, el camp de la il·lustració ha sofert gran quantitat de canvis, des del seu contingut fins la seva concepció. Els corrents artístics han sigut una forta influència sobre el desenvolupament de la il·lustració en el llibre, que en molts casos ha sigut la millor manera de difusió.

Amb les pintures rupestres de Chauvet, de Lascaux, d'Altamira, els mosaics religiosos, els manuscrits medievals... podem comprovar que la imatge ha sigut, des de sempre, un mitjà de comunicació fonamental utilitzat per les civilitzacions. Històricament, les il·lustracions de llibres, revistes i periòdics han sigut les formes predominants d'aquest tipus d'art visual, tot i que els il·lustradors també han utilitzat les seues habilitats gràfiques en els àmbits de la creació de cartells, anuncis, còmics, animacions, etc.

Fig.5. Aquesta il·lustració pertany al llibre *The Game and Playe of the Chesse*. Realitzat amb col·laboració amb el tipògraf Colard Mansion, va ser un dels primers exemplars en sortir de la impremta de William Caxton vora l'any 1475.

A poc a poc, la il·lustració ha anat adquirint major importància en els llibres, fins i tot en alguns casos, ha guanyat predomini sobre l'aspecte verbal. Aquest fet posa en manifest el valor comunicatiu de la il·lustració conjuntament amb el text. És, per això, una forma d'expressió personal i el seu factor vinculant al servei dels altres fa d'aquesta un art més humà i més relacionat amb el món en què vivim.

La il·lustració és més que un ornament en una pàgina, ens conta part de la història, ens fa un comentari gràfic del seu contingut i, en alguns casos, fins i tot n'esdevé el principal motiu d'interès. Actualment, es troba infiltrada en nombrosos àmbits i el seu gran avantatge és la capacitat de construcció de nous mons per als quals només cal tindre a mà un paper i un llapis.² És un mitjà universal per a la comunicació i molt personal per a l'expressió.

Com ja afirmava Rodolphe Töpffer, considerat el pare de la historieta moderna: *"Existeix més gent que mira que gent que llig. La imatge exerceix una gran atracció en el públic"*.³

Tot i la quantitat de nous recursos que comporta la imatge actualment, la il·lustració continua mantenint el seu lloc de prestigi. En el món de la il·lustració té cabuda un ampli ventall de formes d'expressió gràfica: conflueix l'adopció de tècniques tradicionals amb l'exploració de noves maneres de treball i ferramentes sorgides en l'extens món de la societat de la informació i els nous mitjans digitals.

*"La il·lustració pot ser qualsevol cosa que transmeta un missatge. Tipografia, fotografia, escultures, gravats, colors... Tot pot ser una il·lustració. Ja siga utilitzant un tipus de pintura, software, café o cervesa, el que compta és la idea. El fet que l'artista pugui portar a terme una idea de manera atractiva és la seua "llicència per a jugar"."*⁴

3.2.2. Característiques del llibre il·lustrat

La característica comuna, i una de les més importants, dels llibres il·lustrats és el paper funcional que exerceix la imatge, sobretot, per al desenvolupament intel·lectual dels més menuts. A més, estèticament causen delit, serveixen per fixar conceptes en la memòria, enriqueixen la personalitat, exerciten la imaginació, la creativitat, la raó crítica i causen atracció cap a la lectura siga quina siga l'edat del receptor.

2. És fa referència a *un paper i un llapis* com a exemple per a explicar la facilitat tècnica que requereix aquest mitjà de comunicació gràfica.

3. Citat per Marta Rodríguez Bosch. *Mundo ilustrado*. p.13

4. SAUERKIDS, Mark Moget i Taco Simpa en *El gran libro de la ilustración contemporánea. Más de 1000 ilustraciones de 400 artistas de todo el mundo*. p.9

Amb tot, la il·lustració, destinada primerament a facilitar la comprensió del text, ha acabat ocupant la major part de la superfície dels llibres i s'ha reduït el text a la funció de llegenda explicativa. En el nostre llibre, es pot observar que la imatge té un notable predomini sobre el text. Tot i això, ambdues parts es complementen mútuament, la imatge ofereix certa informació que no apareix en el text i el text ens dona una explicació sense la qual potser no ho acabariem de comprendre. D'aquesta manera, el conjunt de les vessants verbal i visual conformen la intenció didàctica/reflexiva que es busca. Cada dibuix i cada paràgraf ha estat creat per a capturar elements de la nostra idiosincràsia i oferir al públic destinatari la possibilitat de contemplar les il·lustracions i llegir els textos amb l'objectiu d'emocionar-se a través del record.

3.2.3. La fotografia com a referència

Per a aquest projecte ha sigut fonamental la influència de la imatge fotogràfica en la realització de tota la sèrie de dibuixos. En el meu treball es parteix d'una realitat, a la qual he accedit per mitjà d'un recull d'imatges capturades al llarg del segle XX en l'entorn de Càlig. Aquest arxiu fotogràfic, amb petits retalls d'aquella realitat passada, m'ha permès abordar cadascuna de les il·lustracions per tal de plasmar i comunicar correctament el missatge.

La pròpia fotografia ha sigut la que m'ha marcat el tipus de registre, la línia i la taca de les il·lustracions, sense tractar de ser estrictament una còpia de l'objecte real, simplement evocar-lo. Amb açò vull dir que, amb l'observació de les il·lustracions qualsevol persona siga capaç de transportar-se a un passat viscut o d'imaginar-se'l, en el cas dels més joves.

En aquest sentit, també m'agradaria fer referència a l'art de finals del segle XIX, on els efectes de la Revolució industrial condueixen a l'artista a centrar-se en el tema social. El manifest realista comprén que l'única font d'inspiració en l'art és la realitat, que no existeix cap tipus de bellesa preconcebuda més enllà de la que ella mateixa ens aporta i l'artista només ha de reproduir-la. En aquests anys, artistes com ara Delacroix, Degas i Lautrec (fig.6, 7 i 8) presentaven una notable influència fotogràfica en les seves obres. Aquesta en proporcionava múltiples resultats amb característiques i aspectes diferents, propis de la nova imatge i dels assoliments de la instantània. En les obres, la utilització de la imatge es resol com un útil recordatori del que es pren per interès, traduint-ho i modificant-ho i, finalment, dotant-lo amb el caràcter, la personalitat i l'estil propi.

Fig.6, 7 i 8. Fotografia (fig.6) de l'acriu Jane Avril a partir de la qual Toulouse Lautrec va realitzar l'apunt (fig.7) per al seu cartell del Jardí de París (fig.8).

Fig.9. Recopil·latori de fotografies per indagar en la memòria.

3.2.4. La memòria local com a temàtica del projecte

El que m'ha animat a fer aquest treball ha sigut pensar que el coneixement del que va passar, els fets, la història és determinant per a qualsevol poble. És per això que, per a prosperar com a tal, la memòria hauria de ser un dels principals motors de la societat, per tant, cal remoure la seva consciència i conèixer allò que ens va precedir i que ha sigut el nostre punt de partida.

*“Els homes i pobles sense memòria, de res serveixen; ja que ells no saben retre culte als fets del passat que tenen transcendència i significació; per això són incapaços de combatre i crear res gran per al futur”.*⁵

En el meu treball he elaborat imatges del poble a través de moltes petjades que s'han anat quedant en la memòria de la seua gent. He dibuixat escenaris gràcies a diferents relats que m'han ajudat a reconstruir cada lloc. Amb tot això només pretenc recrear el que va ocórrer per saber d'on es ve perquè, potser això, siga una xicoteta ajuda per guiar-nos cap on anar.

*“Allò que val és la consciència de no ser res si no s'és poble”*⁶

3.3. REFERENTS

3.3.1. Referents propis

La creativitat és un procés que es troba molt relacionat amb el pensament i la personalitat de cadascú, molt vinculat als interessos íntims. Així mateix, la creativitat molt freqüentment es basa en experiències viscudes. En aquest apartat mostro dos treballs que m'han conduït cap a la idea per a fer aquest projecte. Ambdós són diferents quant a tècnica, però parteixen d'una base conceptual molt pròxima al nostre llibre.

3.3.1.1. Mural sobre la memòria local a Massanassa

Aquest va ser un projecte de pintura mural realitzat l'any 2016 des de l'assignatura de *Metodologies de projecte* amb un conveni promogut des d'una Organització Local de Massanassa (València) amb la participació de l'Ajuntament, agrupacions locals, col·legi, associacions...

L'objectiu d'aquest projecte va ser l'acció social cap a una millora de l'entorn, aprofitant espais deshabilitats a través de la integració plàstica i en

Fig.10 i 11. Fregments d'alguns dels murals realitzats en el projecte de l'Aps Massanassa. Any 2016. Massanassa (València).

5. ALLENDE, Salvador. Discurso en la cámara de los diputados. 1939.

6. V.A.Estellés. *Llibre de meravelles*.

benefici dels ciutadans. El projecte girava entorn del tema de la memòria local, per això, es va realitzar un recorregut pels passatges de la memòria del poble. Les entrevistes amb els veïns i la recerca d'arxius fotogràfics van ser clau en el procés creatiu i de realització dels murals.

3.3.1.2. Històries al porxo

Per altra banda, un dels treballs personals amb més proximitat a aquest potser és *Històries al porxo*, una instal·lació creada, també, al voltant de la memòria familiar i local.

Aquesta peça consta d'una instal·lació amb més de 250 pinces d'estendre, penjades de la mateixa manera que quan s'esten la roba. Cadascuna d'aquestes pinces conté un fragment d'una imatge del passat, un record per a alguns i un reconeixement per part d'altres. Cadascuna d'aquestes fotografies eren la mostra i certificació de diferents històries que només es tenen guardades en la memòria: treballs i oficis que es feien, la gent, els costums, els espais, els canvis al llarg dels anys...

Tot i ser un treball realitzat amb uns mitjans i unes tècniques ben diferents a les emprades en aquest treball, podria dir que aquí va iniciar-se el meu TFG.

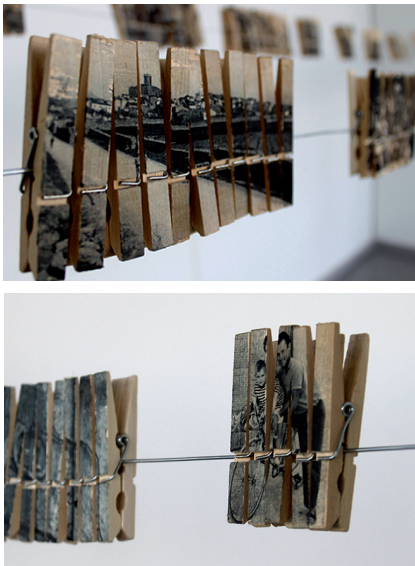

Fig.12 i 13. Detalls en la instal·lació *Històries al porxo* on es veuen les imatges transferides sobres cadascuna de les pinces de fusta.

3.3.2. Referents artístics

Aquí trobarem diferents autors que he pres com a referència per la tècnica que empren, estil que els distingeix o concepte que tracten en els seus treballs. Tot i la seva diversitat, cadascú presenta unes característiques que d'alguna manera tenen certa concordança amb el meu projecte. Tot això m'ha servit per a contrastar, comprovar i verificar aspectes tècnics i conceptuals al llarg de tot el meu treball.

3.3.2.1. Norman Rockwell

Nascut l'any 1894 a Nova York, aquest il·lustrador, fotògraf i pintor va assolir la fama pels seus treballs, que mostren al mateix temps, tendresa, ironia i humor. Va treballar per a la revista americana d'actualitat i societat *Saturday Evening Post*.

Tots els seus treballs d'il·lustració es caracteritzen per ser una crònica del segle XX, amb la representació d'escenes de la vida quotidiana que tenen la capacitat de fer ressorgir els records en la memòria col·lectiva i de poder definir el que som.

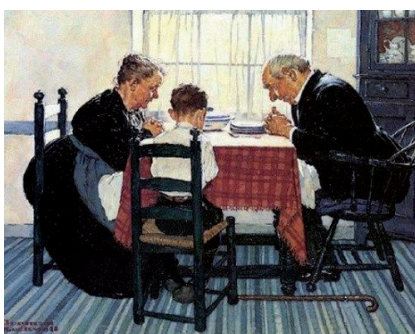

Fig.14. ROCKWELL N. *Family Grace*. 1938

Fig.15. ROCKWELL N. *Girl playing doctor with the dog.*

La clara influència d'aquest gran artista ha sigut la seua destresa narrativa amb què va saber emocionar i entendre el públic espectador de la seva obra. Va saber plasmar escenes entranyables i humorístiques com, per exemple, les entremaliadures dels nens menuts, les situacions diàries de la vida familiar, la humilitat de la classe treballadora... i altres temes d'índole social com el patriotisme, la pobresa, les injustícies, el racisme... Moltes vegades feia ús de la fotografia per a inspirar-se.

Així doncs, la nostalgia i la representació amigable que va fer aquest artista, considerat un gran representant de la Il·lustració del segle XX, sobre aquella època ja passada, ha sigut un punt de referència important per al meu projecte.

Fig.16. Judith Kerr treballant al seu estudi a Barnes, Londres.

3.3.2.2. Judith Kerr

Esriptora i il·lustradora angloalemanya, autora de moltes històries destinades a un públic infantil i juvenil. Les seves obres giren entorn de les pròpies experiències, la memòria històrica i la seva vida familiar, situant-nos en els anys de la Segona Guerra Mundial. Judith Kerr ha escrit diverses novel·les autobiogràfiques en les quals ens conta la seva joventut durant aquells anys tant durs. Es pot dir que les seves històries s'han utilitzat com a una fàcil introducció a un període complicat de la història d'Alemanya.

El treball de Judith Kerr vaig descobrir-lo fa uns anys llegint una de les seves novel·les més conegudes, *Cuando Hitler robó el conejo rosa*. Anys després, prenc l'autora com a referent del meu treball per la capacitat que demostra plasmant aquell passat d'una manera tan suau i abel·lidora per a un públic encara molt jove. Posseeix un gran talent, tant per a narrar com a l'hora de fer les il·lustracions. El seu estil és figuratiu i els seus dibuixos tenen un caràcter narratiu i descriptiu que fa dels seus llibres un conjunt realment atraent. L'autora tenia especialment afecte per dibuixar les figures en moviment, gent caminant pel carrer, la forma de les robes, el moviment de les articulacions... amb una memòria visual molt singular.

Fig.17. Il·lustració de la novel·la autobiogràfica *Cuando Hitler robó el conejo rosa*, de Judith Kerr.

En l'anterior obra citada, l'autora va escollir un tipus de dibuix amb tinta negra, on la línia i la taca es complementen a la perfecció per obtenir uns dibuixos nets i suficientment expressius que ofereixen un to que funciona i s'equilibra molt bé amb l'atmosfera de la història.

Fig.18. ESCIF. *Amor - miedo*. València, 2016.

Fig.19. ESCIF, *The pillow shop*. Bangkok, Tailàndia.

3.3.2.3. Escif

Artista urbà nascut a València, on es va licenciar en Belles Arts. En totes les seves obres, repartides per moltes parts del món, es pot observar la seva rebel·lia i un clar compromís social i polític en la creació d'unes imatges que parlen per elles soles.

Utilitzant un art figuratiu, aquest artista urbà ofereix a tot el món les seves obres per tal de generar respostes, contant petites i grans històries en diferents tipus de superfícies. Tot i que el suport per excel·lència d'aquest autor són els murs o qualsevol superfície dels carrers, també realitza obres en format més menut, i opta per la seva digitalització.

La tècnica que utilitza sol ser la pintura, sobretot l'aiguada i el seu estil és figuratiu. M'és referencial la forma en què dibuixa les seves figures, esbeltes i aiguades, però sense arribar al profund realisme. També destaca el cromatisme que utilitza, ja que és molt reduït i en poques ocasions utilitza colors saturats. A més, es defineix per un estil sobri i minimalista, optant pels elements necessaris en cadascuna de les seves creacions. En les seves obres es poden trobar composicions més complexes o elements solts que, de qualsevol manera, criden l'atenció del públic que es creua amb elles.

Fig.20. PENYAS, A. *Los días rojos de la memoria*.

3.3.2.4. Ana Penyas

Il·lustradora i amant de les avantguardes, trenca amb el cànon clàssic i intenta crear una imatge transmissora de missatges que donen lloc a un diàleg entre aquesta i el receptor.

A través de les seves il·lustracions, retrata una manera de vida local. Els seus dibuixos són propers i amb gran personalitat, on els traços i grafismes a llapis envaeixen el paper i recreen una realitat que ella mateixa deforma d'una manera molt particular.

A través de la quotidianitat i dels records, recorre el context en què va succeir allò que vol contar. El seu objectiu és fer visible la història, ja oblidada per molts. En algunes de les seves obres tracta el tema del franquisme, la dona en la intrahistòria d'Espanya, de la vida diària al barri... moltes històries on la protagonista és la gent del carrer.

Té un estil molt definit i força expressiu, amb imatges amb molt de pes visual que destaquen per la particular deformació de la perspectiva i l'ús que es fa del color. També l'utilització de les tècniques tradicionals com el llapis, l'aquarel·la, la tinta, el gouache, els rotuladors i les transferències

Fig.21. PENYAS, A. *Mis vecinos*.

d'imatges més molt suggerent. Atenent al projecte que realitza, intenta traure profit d'aquest estil amb una gran varietat de grafismes, textures i expressions. Per exemple, en el seu treball sobre el franquisme, la sensació de por i de pobresa el transmet amb uns rostres i figures prou deformades i un grafisme molt expressiu. Respecte al cromatisme, tracta d'atorgar-li un valor simbòlic, utilitzant diferents paletes en cadascun dels projectes que fa.

Així doncs, em refereixo a una obra en què, en cadascun dels dibuixos, s'intenta mostrar la societat en què es viu per a entendre-la i expressar-se sobre ella, treballant amb temes que emocionen.

3.3.2.5. Costumisme

Moviment o tendència artística i literària que representa l'ambient, els hàbits i els costums de la societat, fent referència a un lloc concret i el seu folklore.⁷

Aquest moviment té una consideració transversal al llarg de tota la història de l'art, ja que va donar-se en diferents moments. No obstant això, sol parlar-se de costumisme a partir del segle XIX. També cal destacar que en aquest moviment artístic conflueixen les aportacions del Neoclassicisme en declivi –amb una intenció més didàctica i moralitzant– amb el Romanticisme emergent –i l'amor per allò típic i popular.

Fig.22. Johannes Vermeer van Delft, *La lechera*, 1658-1660, Amsterdam. La pintura costumista forma la major part de l'obra d'aquest autor, que va aconseguir gran fama, sobretot, durant el segle XIX.

A diferència del Realisme, moviment amb què està estretament relacionat, no és tan analític ni crític, sinó que només es tracta d'un retrat dels costums. Els artistes de la tendència costumista volien demostrar l'alegria per allò quotidià a través de la interpretació que els mostraven els sentiments i de la sincera i tendra exaltació de la vida i de la realitat de l'època. Es tracta així, d'una pintura generalment alegre i espontània que presenta els caràcters més originals i representatius de la vida d'un poble, d'una regió o d'un país, així com les descripcions de les ocupacions, les maneres de vida, els costums, els personatges típics de l'època...

Com a punts de referència en prenc la curiosa recerca de la identitat social i l'interés per plasmar i descriure l'ambient i els diferents costums de l'època, els quals serveixen per tindre una noció de l'especificitat local i diferenciar-la de la resta. També, l'afany moralista i pedagògic i el compromís clarament social són altres característiques que assumeixo.

7. ESCOBAR ARRONSIS, J. *Literatura de "lo que pasa entre nosotros". La modernidad del costumbrismo.*

3.4. DESENVOLUPAMENT PRÀCTIC

En aquest apartat es realitzarà una anàlisi acurada de tot el procés, així com del mètode emprat i les fases que s'han seguit per a poder dur a terme aquest projecte i arribar al resultat final.

3.4.1. Concreció del projecte

Després de debatre internament amb diferents propostes de projectes, cadascuna ben diferent –llibre il·lustrat, disseny d'identitat visual, sèrie de dibuixos i disseny de cartells–, vaig optar pel llibre il·lustrat, ja que era un projecte en el qual podia desenvolupar coneixements de dibuix, de ferramentes de retoc digital, destreses en maquetació i tot allò que comporta la creació d'un producte editorial des del quilòmetre zero.

El projecte va començar en la primera tutoria, quan vaig explicar-li al meu tutor, Emilio Espi, el conflicte intern que havia tingut i, finalment, la idea escollida per al projecte que tenia en ment. Amb una complaent resposta, m'animà a començar i organitzar tot el treball que em venia per davant.

3.4.2. Metodologia del treball

Després de l'assignació victoriosa del treball, vaig entrar en matèria i, primerament, vaig haver de considerar diferents aspectes i organitzar tot el procés. En aquest apartat s'analitzarà, pas a pas, tot el procés necessari per assolir el resultat.

3.4.2.1. Període d'investigació i documentació.

Càlig és un municipi que es troba a la comarca del Baix Maestrat, al nord de Castelló. És un poble ple de tranquil·litat, amb recursos generalment suficients, de base agrícola i amb diverses construccions que defineixen la seua fesomia.

Abans d'emprendre el treball gràfic, necessitava tindre una referència del text que havia d'aparèixer en el meu llibre. Tot i que ja tenia algunes imatges definides en el meu quadern, necessitava buscar fonts on poder verificar, contrastar i ampliar tota la informació per començar a redactar.

Per començar el procés de documentació vaig consultar diferents documents com per exemple, el centenar de números de la revista local que es publica trimestralment, des de l'any 1990, on pot trobar-se informació prou variada sobre el poble de Càlig, com articles sobre la seua història,

Fig.23. Col·lecció de la Biblioteca calijona.

notícies actuals, entrevistes als veïns... Hi destaca un dels apartats que em va ser de gran utilitat, on veïns de tot el poble publiquen imatges antigues de l'entorn local.

També vaig llegir altres llibres que tracten diferents aspectes de Càlig: *Càlig modern (I). Demografia i economia* i *Càlig modern (II). Urbanisme*, de Joan Ferreres i Nos, on vaig poder trobar rigorosa informació sobre la població; *Salir del silencio. Voces de Càlig 1900-1938*, de Martha E. Heard, amb diversos testimonis que parlen de la vida al poble al principi del segle XX; *Pa i xocolate*, de Teresa Monroig Salom, una novel·la autobiogràfica que narra la infància de dues bessones de Càlig. També vaig consultar diferents pàgines web i vaig conversar amb calijons –d'entre cinquanta i noranta anys– per treure'n informació més detallada.

3.4.2.2. Anàlisi del text

Al principi, en els llibres il·lustrats l'escriptor era qui narrava les històries perquè, posteriorment, l'il·lustrador creava les imatges per tal d'"il·luminar" el seu escrit. No obstant, en l'actualitat, el procés ha canviat bastant i ens trobem molts llibres amb única autoria, en els quals la mateixa persona escriu i crea les il·lustracions, com en el nostre llibre. Això facilita la creació simultània d'aquest dos apartats que conformen el llibre i que, moltes vegades, presenten una relació d'interdependència.

*"Les imatges suggereixen una història però esta història pot aparèixer, en ocasions, massa vaga o imprecisa en el sentit que nombroses interpretacions poden ser vàlides per a una mateixa il·lustració. Així, el paper del text és determinant com a director de la lectura de les il·lustracions, per tal que el lector assolisca una correcta interpretació de la història"*⁸

Amb tota la informació entorn del tema, va ser necessari organitzar-la bé i fer una síntesi de tot el text que havia tret. El procés va ser escriure una narració, com si d'un conte es tractara, ja que volia fugir de l'aparença del típic butlletí informatiu per a turistes. Fent referència a aquesta organització i estructuració del text, he pogut destacar alguns conceptes més rellevants, la qual cosa m'ha ajudat a elaborar un primer guió.

Així, per tal de resoldre el tema de redacció, vaig optar per la separació del text en apartats, ja que volia treballar diferents aspectes que giren entorn al poble i, fer-ho d'una manera més continuada hauria pogut crear certa confusió. Els temes tractats són, primerament, la geografia, que serveix d'introducció i fa una petita presentació del poble; la història, on coneixem

8. ERRO, Ainara. *La ilustración en la literatura infantil*. p.506

alguns fets històrics rellevants; el patrimoni, per vore les actuals i altres ja desaparegudes construccions; les diferents celebracions i, sobretot, costums i hàbits dels calijons, uns encara amb vigència i altres ja perduts. Es tracta d'un text breu, que té la funció de complementar cadascuna de les il·lustracions i serveix de guia perquè el lector es contextualitze i pugui seguir el fil explicatiu al mateix temps que contempla les imatges.

El text comença amb una dita prou coneguda pels veïns: *Cervera pujant costera i Càlig dalt d'un collet...* amb això –aquest només n'és un exemple– he volgut transmetre proximitat amb el públic al qual es destina, ja que, de segur, molts es sentiran prou identificats amb aquestes paraules. També és per aquest motiu que la narració es fa en primera persona plural, d'aquesta manera el lector es pot reconèixer i sentir més vinculat amb el seu contingut.

3.4.2.3. Anàlisi del públic destinatari

El públic al qual es destina aquest producte és molt variat, ja que el llibre ha estat confeccionat amb la idea d'arribar tant a persones joves com grans. Aquest ha sigut un punt important en la creació del treball que ha marcat la direcció durant tot el procés per tal d'aconseguir un resultat el més adequat possible.

Com ja he explicat, no es tracta d'un llibre infantil, en què el públic encara té necessitat d'un text fàcil, clar i concís, amb un alt predomini de dibuixos, formes reconeixibles i molts colors cridaners. Aquest llibre presenta unes característiques conceptuals i formals orientades a gent que ja té un bagatge i pot accedir a un tipus d'escriptura i d'imatge més detallada, fins i tot amb absència del color. Ens trobem en una època en què la il·lustració ha deixat de ser solament un recurs en els llibres infantils per a incloure's també en un altre tipus de lectures dirigides a gent de totes les edats.

3.4.2.4. Anàlisi de l'època tractada

Per tal de poder començar aquest treball i focalitzar el concepte del passat a través de la memòria, un dels punts fonamentals a seguir ha sigut l'anàlisi de l'època que es vol mostrar. En el llibre es poden observar un sèrie d'elements característics del moment.

Els anys 40, 50 i 60 del passat segle, entorn dels quals giren la major part de les imatges, es va caracteritzar per la pobresa, el dur treball, els carrers de terra i construccions amb pedra seca, sense aigua ni llum, dones velles vestides de dol, xiquets corrent pels carrers, animals als patis de les cases i rucs i matxos com a principal mitjà de transport... Un temps de postguerra on la política econòmica es basava en l'autosuficiència i la intervenció de l'Estat. En

Fig.24, 25,26 i 27. Sèrie de fotografies dels anys 40, 50 i 60 on s'observen diferents escenes, personatges i altres elements que apareixen en el nostre llibre.

definitiva, un temps lleig marcat per la crueltat de la guerra en què, no obstant, la gent va intentar viure d'una manera feliç i plena d'esperança, sense diners i amb molt d'esforç i sacrifici.

La fotografia, com ja he explicat anteriorment, ha estat el mitjà fonamental per captar el que és –o va ser– real, de manera objectiva, sense que la nostra percepció sensitiva pugui allunyar-nos-en. He pogut viatjar cap al segle passat gràcies a ella i, d'aquesta manera, he dut a terme una prèvia anàlisi d'aspectes i hàbits d'aquells anys. En el llibre, com a exemple puntual d'aquest apartat, faig esment de construccions ja desaparegudes fa uns cinquanta anys, per això ha sigut totalment necessària la consulta dels arxius fotogràfics que m'han conduït fins a llocs que mai havia arribat a conèixer.

3.4.2.5. Recerca d'idees

El pas següent va consistir en la recerca d'idees per afrontar l'aspecte creatiu del treball. Normalment, la idea arriba amb facilitat, però la seua gestació i desenvolupament és una cosa diferent, i això dependrà, en gran mesura, de l'anàlisi extern que se'n faça.

Amb les referències que tenia dels punts a seguir en el meu llibre (memòria local: història, costums...), ha estat bastant escassa la troballa d'exemples d'aquestes característiques en aquesta disciplina. Per això, vaig realitzar una recerca més ampliada de treballs que podrien oferir-me certa ajuda en el desenvolupament creatiu del projecte. Així, vaig trobar el llibre il·lustrat tiul·lat *El paraguas amarillo*, amb text de Joel Franz Rosell i il·lustracions de Giulia Frances Campolmi. D'aquest vaig prendre nota especialment del tractament compositiu del text i la imatge. A més a més, el tractament cromàtic que fa en cadascuna de les imatges, recrea un ambient urbà a través de les diferents tonalitats de grisos.(fig.28)

Fig.28. Doble pàgina de l'àlbum il·lustrat *El paraguas amarillo*, per Giulia Frances Campolmi.

Fig.29. Detall d'il·lustració interior del llibre *Humo (Fumo)* de Joanna Concejo.

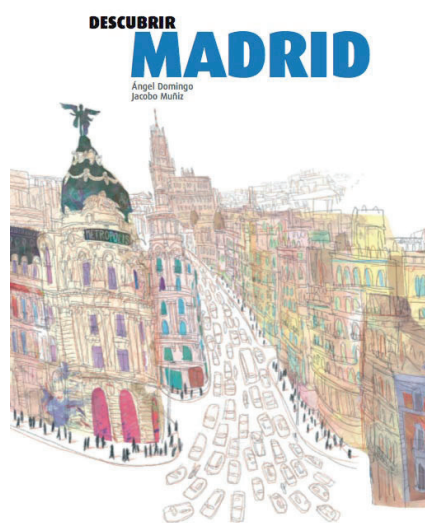

Fig.30. Portada del llibre il·lustrat *Descubrir Madrid*, de Ángel Domingo i Jacobo Muñiz.

En aquesta indagació i recerca d'idees més creatives, un dels llibres il·lustrats que va cridar-me l'atenció tant per l'estètica com pel concepte que tractava va ser *Humo*, d'Anton Fortes amb il·lustracions de Joanna Concejo. Aquest llibre va ser el que em va impulsar cap al tractament predominant del llapis, ja que ajudava a recrear un món gris, amb una malenconia i tendresa característica de la història que es conta. (fig.29)

També vaig descobrir el llibre il·lustrat *Descubrir Madrid* de Ángel Domingo i Jacobo Muñiz, que fa una mostra del Madrid sorgit del record, de les impressions i el suggerent imaginari dels autors. Tal i com jo he fet en el meu treball, l'autor de les il·lustracions va demanar imatges a la gent per fer aquesta proposta més pròxima i real. (fig.30)

Pel que fa a la memòria de Càlig, s'explica d'una manera general, breu i clara en el nostre llibre. És per aquest motiu que, tant en l'aspecte gràfic com en el comunicatiu, vaig haver de marcar-me unes pautes com ara l'elecció d'una tècnica i un estil específics, així com de la funció que haurien de tindre les il·lustracions. En aquest àmbit –tenint en compte que és un projecte de caire informatiu⁹ més que un escrit literari que narra la història d'un personatge concret–, vaig optar per un tipus d'imatge que, a més de plasmar el que s'anava contant amb paraules, fera una descripció semblant dels espais i del temps esmentats.

3.4.2.6. Primeres proves

Finalment, després d'aquestes indagacions entorn del tema per a muntar la història i de la recerca d'idees per despertar l'aspecte més creatiu del treball, cal posar-se mans a l'obra i començar a esboçar les primeres línies. En aquest moment del procés és important fer una síntesi del que volem tractar i del que volem mostrar visualment. Per això, vaig realitzar molt esquemàticament un primer guió i vaig dividir el text i adaptar les imatges en cadascuna de les pàgines. Evidentment, aquest primer esquema va requerir molts canvis i adaptacions, tant en la diagramació com en el desenvolupament de les imatges.

Els esborranys han estat realitzats a llapis sobre paper blanc, amb uns traçats simples per tal de desenvolupar l'estètica que, finalment, anirà definint el conjunt del llibre.

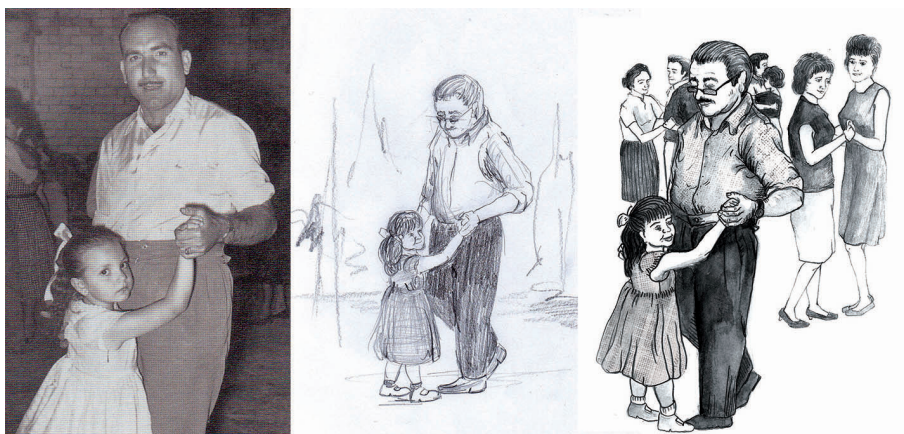
9. Es fa referència al concepte "informatiu" pel que fa a la representació i descripció d'un espai concret. Ja que "s'informa" de com és i de com va ser la població.

3.4.2.7. Anàlisi de les il·lustracions.

Com ja hem dit, no estem parlant d'un conte en què un personatge desenvolupa unes accions en uns espais concrets, sinó que aquest és un llibre que parla d'un poble i de tot el que hi comporta: gent variada, uns espais diversos i unes accions disperses. L'evocació d'un temps passat ha estat el motiu per a l'elaboració de les il·lustracions, per això, cadascuna d'elles és la representació d'algun element que identifica el poble.

No es tracta d'una il·lustració creativa, però tampoc podria qualificar-se de tècnica. El tipus d'imatge que he realitzat per a aquest llibre podria explicar-se com un document gràfic confeccionat manualment per tal de donar constància d'una realitat ja passada, una realitat de la qual no sempre se'n fa una còpia idèntica, sinó una interpretació (fig.31). Aquesta, dona suport al receptor del missatge, al mateix temps que necessita de la participació d'aquests lectors per tal d'atorgar-li un sentit propi, a través del record.

Fig.31. Fotografia, esborrany i il·lustració definitiva on s'observa la influència de la primera en l'elaboració d'aquestes. La major part de les il·lustracions han tingut una fotografia de referència, tot i que, com s'observa en l'exemple, el dibuix definitiu no és una còpia exacta, només una interpretació d'aquesta.

Una sèrie de més de trenta il·lustracions ofereixen una visió en blanc i negre de Càlig en forma de xicotet homenatge a la gent que en el seu dia va sacrificar-se i esforçar-se per tirar el poble endavant. Podem trobar un variat repertori d'imatges, des de la representació d'un edifici fins el retrat d'un veí. La vista del poble, diferents edificacions, cases, carrers i construccions que ens fan viatjar pel seu interior a través dels espais i del temps; personatges populars, panaders, llauradors, pastors... grups de gent reunits per realitzar alguna de les feines agrícoles, famílies, amics en qualsevol situació de reunió, així com celebracions, aficions i hàbits socials que marquen el comportament de tot un poble.

A les primeres pàgines ens trobem un seguit d'espais i construccions amb una mínima presència d'altres elements, fet que resalta l'obra mateixa, construïda per l'home per perpetuar-se en el temps. La importància que tenen aquests elements radica en l'evidència del que és i va ser tota una societat.

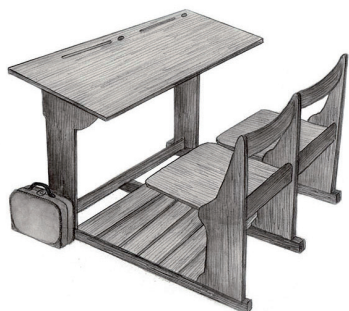

Fig.32

En les antigues fotografies en què em vaig basar, vaig observar el tipus de vestidures que es duïen, pentinats més característics, mobiliari i objectes que construïen l'ambientació dels diferents espais i caracteritzaven la gent de l'època. Podem trobar cànters, poals, una cuina econòmica, matxos i carros, espartenyas d'espart, algú Seat 600... tot un recopilatori d'elements que d'alguna manera ens marquen el context de la nostra història. Les figures 32, 33, 34, 35, 36, 37 i 38 en són alguns exemples.

Defensant les tècniques *handcraft*¹⁰, en aquest treball he optat per la calidesa que ofereix el traçat a llapis i la suavitat de les taques amb l'aquarel·la.

Fig.33

En la representació de cadascuna de les imatges he seguit l'estil figuratiu en la mesura que aquest treball ho requeria, sense arribar a un realisme estricte. D'aquesta manera he deixat a la vista rastres dels traçats gestuals que doten els dibuixos de cert aire fresc, textures creades amb el refreg del grafit sobre el paper, aiguades casuals, etc.

Per tal de crear dinamisme i ritme en la compaginació del llibre, he elaborat unes il·lustracions amb algunes diferències notables entre elles que afavoreixen el seu compàs i eviten que hi haja una lectura monòtona. Presento varietat en l'ús de diferents formats de les il·lustracions, relacions de fons i figura i altres factors compositius. Per exemple, en algunes pàgines observem que la il·lustració ocupa gran part de la doble pàgina, en altres la imatge només es recull en una d'elles, on el blanc té un pes important en la composició. En altres il·lustracions puntuals he jugat amb el contrast i la diferenciació entre fons i figura.

Fig.34

Com acabem d'esmentar, una de les característiques que destaquen en l'aspecte visual del llibre és la funció que exerceix l'espai en blanc ja que és, junt al text i al dibuix, el factor que estructura la pàgina i que ajuda a mantenir una composició neta.

Fig.35

10. *Handcraft*: Moviment conegut pel qual una cosa és feta de manera tradicional amb les mans, en compte de ser produïda per qualsevol altra màquina o aparell construït en una fàbrica.

Fig.36

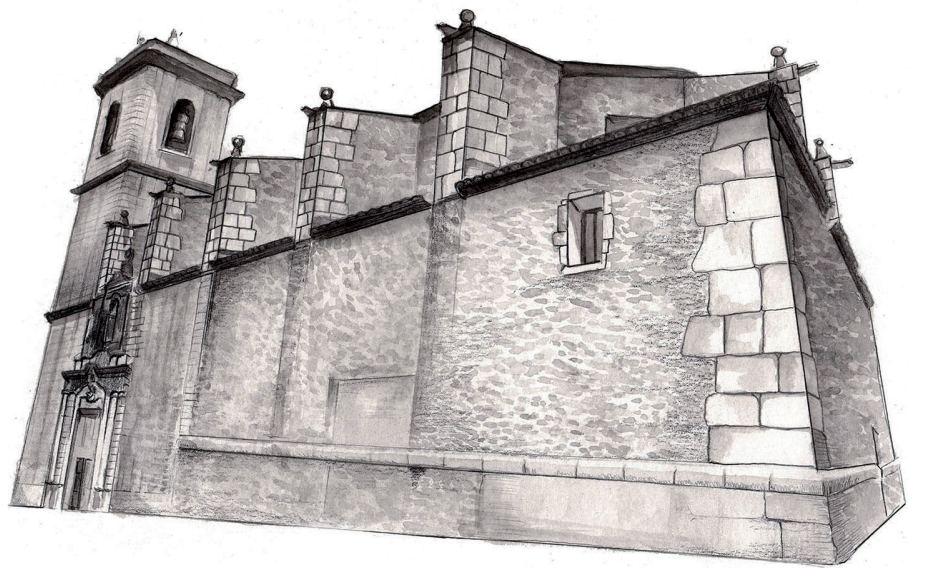

Fig.37

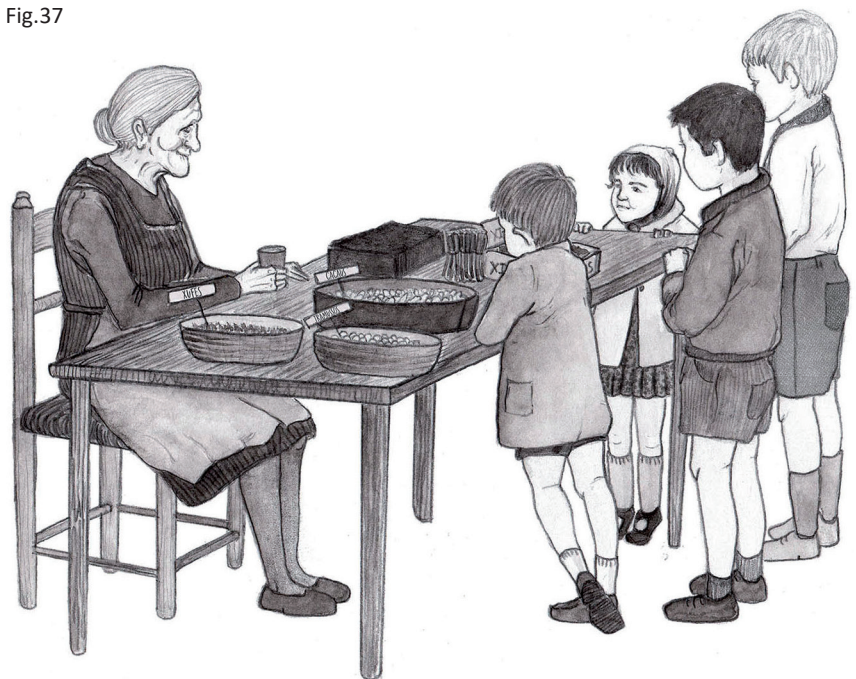

Fig.38

3.4.2.8. Storyboard

Durant els anys 30, en els estudis de Walt Disney es va desenvolupar la forma i procés que hui dia coneixem de *storyboard*. Es tracta d'un conjunt d'imatges mostrades seqüencialment amb l'objectiu de previsualitzar una història o qualsevol mitjà gràfic. Un guió visual que, a més de planificar i permetre'ns treure més profit del temps, ens ajuda en la construcció i estructuració del projecte gràfic, en el qual es fa un plantejament de tota la seqüència i es mostren les idees principals de cada escena.

En la seua elaboració, el text es distribueix al llarg d'un cert nombre de pàgines i, tenint en compte la informació que es conta en cadascuna d'elles, es crea la il·lustració corresponent.

“Cada llibre il·lustrat conta, almenys, tres històries, una verbal, una visual i una tercera que sorgeix de la combinació de les dos anteriors”. P.Noelman¹¹

Prèviament, ha calgut tindre en compte diferents punts com, per exemple, el format que tindrà el nostre llibre i que ens definirà gran part del treball, ja que no és el mateix realitzar una il·lustració per a un llibre amb format horitzontal que per a un de vertical o quadrat. També és molt important respectar altres aspectes com la lectura d'esquerra a dreta del món occidental, la qual ens marcarà la composició tant a nivell textual com visual.

En aquesta part inicial del procés és molt important la manera en què es disposa el text en la pàgina, ja que això suposarà pensar en una forma o una altra per a la il·lustració corresponent. Al cap i a la fi, el text és un dibuix més, per això, ambdós aspectes han de relacionar-se bé estèticament i funcional.

Després de sintetitzar, corregir i reconstruir el text s'ha elaborat un guió definitiu en què, tot i haver fet algun canvi irrellevant, es pot interpretar la seqüència, la disposició de les caixes de text i la composició de cada imatge en la pàgina o doble pàgina. És molt important acotar adequadament la informació de cada escena en una quantitat justa de text i imatge per tal de construir una seqüenciació fluïda i un equilibri i ritme visual. Tot això ajuda a generar interès en el lector i facilitar-ne la lectura.

El nostre llibre està constituït per un total de 62 pàgines en les quals observem la disposició i la continuïtat del text i les diferents imatges que il·lustren l'escrit. Al primer full, s'hi ha deixat l'espai per a una petita dedicatòria, per això, el nostre relat comença a la pàgina 2. L'obra es desenvolupa durant les

11. Citat per MOYA GUIJARRO, Jesús i PINAR SANZ, María Jesús. *La interacción texto/imagen en el cuento ilustrado. Un análisis multimodal*. p.22

60 fulles següents on s'alternen diferents composicions de pàgines. En la major part, text i imatge s'estructuren en un mateix pla i en algunes poques he decidit utilitzar només la il·lustració a doble pàgina sense la presència de text. Seguint el plantejament de la primera plana del llibre, l'última s'ha utilitzat per situar un petit detall decoratiu que marca el punt i final del relat. Per separat, es realitza un arxiu amb la coberta i la contracoberta i amb el lloc corresponent, seguint el mateix format dels interiors.

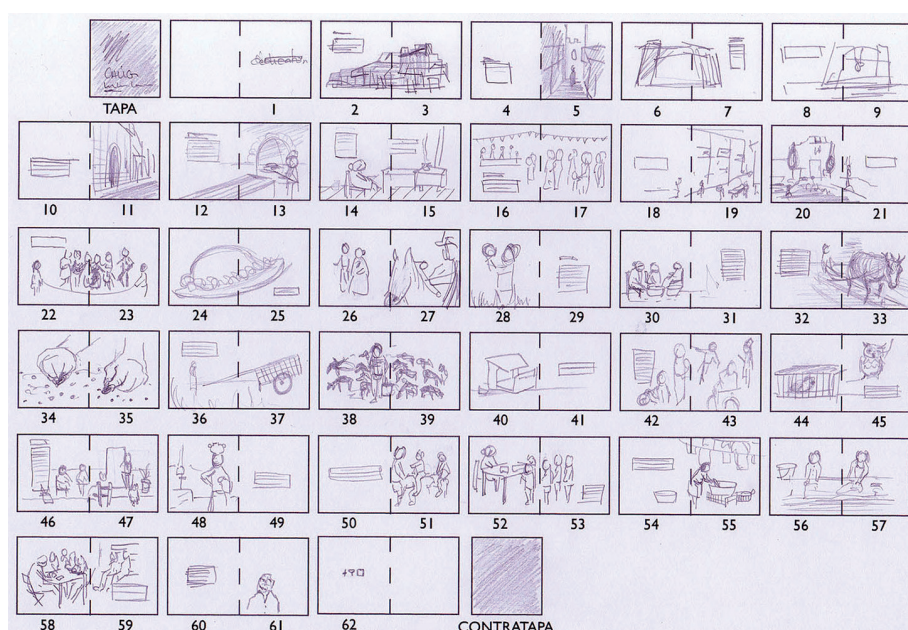

Fig.39. Storyboard del llibre. Aquest és el definitiu, tot i que en alguna pàgina s'ha fet alguna modificació puntual. Els dibuixos són molt simples, ja que només tenen la finalitat de plasmar la idea general que definirà cada pàgina.

3.4.3. Característiques del llibre

Cada llibre es fa amb un estil, unes tècniques i uns objectius particulars, per això, en cada un podríem diferenciar-ne alguns factors que els fan diferents de la resta. Pel que fa a les particularitats que mostra el meu llibre il·lustrat, podríem destacar-ne el no-ús del color i la diversitat de registres gràfics que he utilitzat per plasmar la idea.

3.4.3.1. El blanc i negre

Cadascuna de les il·lustracions ha estat realitzada amb l'ús del grafit i l'aquarel·la. El motiu de l'elecció del blanc i negre amb diferents matisos de gris, té un valor simbòlic d'acord amb el context del relat.

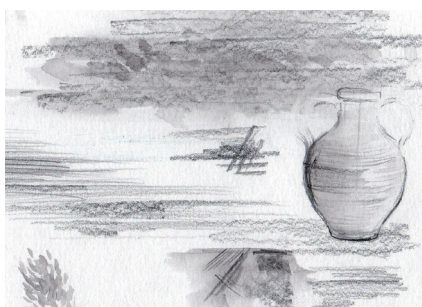
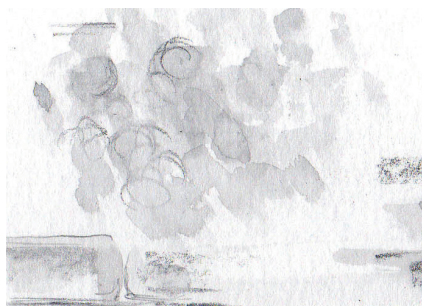
“Un pot preguntar-se amb raó: és el gris un color? Teòricament és incolor, com el blanc i el negre. Psicològicament és, de tots els colors, el més difícil de ponderar: és massa dèbil per a ser masculí, però també massa amenaçant per a ser femení. No és ni càlid ni fred. No és ni espiritual ni ma-

terial. No hi ha res decidit amb el gris: tot en ell és tènue.”¹²

La renúncia del color dona pas a l'objectivitat i la funcionalitat, que són virtuts que mostra el disseny. El negre és la renúncia més evident del color i també de qualsevol ostentació, per això es tracta d'un color respectable per tothom. Però per si alguna raó he escollit treballar la il·lustració en aquestes tonalitats és perquè tenen connotacions de passat i vellesa. Tot i que, òbviament sabem que viure en el passat no era viure en blanc i negre, és veritat que aquests tenen un valor simbòlic i, per això associem el vel de la memòria amb aquest tipus de registre.

3.4.3.2. Grafismes

“El dibuix és una de les formes més immediates i accessibles d'expressió artística. Amb materials tan senzills com un tros de creta o un llapis, es pot crear una nota visual, plasmar una mirada, una idea o una impressió, i capturar tota una atmosfera en tan sols uns instants. Qualsevol que siga el mitjà utilitzat per un artista, el dibuix en serà una part crucial.”¹³

Per al meu treball d'il·lustració he escollit com a tècnica el grafit i l'aquarel·la, ja que ambdós materials presenten unes característiques ben diferents i, junts, es complementen molt bé. El grafit ens ofereix l'oportunitat d'aconseguir gran varietat de registres, ja siga variant el gruix del propi llapis o bé la pressió manual a l'hora de dibuixar. D'altra banda, l'aquarel·la també m'ha ajudat, sobretot, en la creació de tons i textures per mitjà de diferents tècniques com ara humit sobre humit, copets amb el pinzell sobre el paper, aiguades, etc.

Les principals tècniques de dibuix són la línia i la forma, però també l'aplicació d'altres tècniques visuals afavoreix el resultat final de la imatge. En el present treball les textures són un element clau que atorga més interès i genera més matisos al dibuix final. La creació d'aquest repertori de textures ha estat elaborat per mitjà de diferents processos; en alguns casos s'ha utilitzat la pròpia ferramenta de dibuix -llapis o pinzell- per a crear diferents registres i acabats (fig.40, 41 i 42). I en altres s'ha utilitzat, després del treball analògic amb l'aquarel·la sobre paper, la tècnica digital amb Photoshop, expressament, per a la creació de textures a través de fotografies reals que doten la imatge d'una personalitat pròpia. Amb aquests acabats he intentat crear un ambient i atmosfera propis en què els diferents mitjans emprats conviuen d'una manera harmònica.

Fig.40, 41 i 42. Detalls d'algunes proves prèvies sobre paper aquarel·lable amb el llapis i l'aquarel·la per aconseguir diferents registres.

12. HELLER, Eva. *Psicología del color. Cómo actúan los colores sobre los sentimientos y la razón.* p.269

13. SMITH, Ray. *Manual del artista. Herramientas, materiales, procedimientos, técnicas.* p.62

3.4.4. Disseny editorial

Un llibre és, bàsicament, un format, un suport on a més del text conflueixen altres elements paratextuals com la tapa, la contratapa, la tipografia, la diagramació o disposició del text, l'elecció del paper, les il·lustracions, etc. Totes aquestes parts han d'estar dissenyades en funció d'una concepció estètica única i han d'harmonitzar entre sí per tal de dotar el llibre de l'equilibri funcional i estètic necessari.

3.4.4.1. Format

“De la finalitat i la manuabilitat que ha de caracteritzar el llibre per a la comoditat de l'usuari, se'n deriva el format[...] En els volums il·lustrats, el format ha d'obeir al tipus i al tamany de les il·lustracions. Si al voltant de la meitat de les il·lustracions són de format alt i l'altra meitat de format transversal, és recomanable un format aproximadament quadrat, que, no obstant, només impressiona bé des del punt de vista òptic quan l'alçada és un poc major que l'amplada.”¹⁴

Així, per a aquest llibre he escollit un format quadrat, amb l'alçada lleugerament major que l'amplada. La mida exacta és de 22x20 cm, la qual cosa permet utilitzar diferents tipus de composicions.

3.4.4.2. Cobertes

La tapa és la porta del llibre i, per això, desenvolupa un paper molt important en el seu anunci. La seva originalitat marcarà l'atenció del lector i influirà en la seva adquisició. D'aquesta manera pot descobrir-nos, a grans trets, el contingut de l'obra, anunciar-la i, també, servir de protecció de les pàgines interiors.

Per tal de relacionar les cobertes amb el contingut, he escollit una il·lustració que funciona al llarg de les dues parts amb elements identificatius que mostren relació amb l'argument. En la tapa, com que és la part més vista pel públic, es mostra el títol del llibre junt amb el nom de l'autora del text i la il·lustració. La família tipogràfica que he utilitzat és la Gill Sans que, per tal de crear diferents nivells en la lectura, varia en cos i gruix. A més, la imatge creada és l'element que destaca i anuncia el contingut de l'interior del llibre i d'alguna manera pot despertar certa curiositat en el lector. Es tracta de les vistes del poble a través d'una finestra.

14. KAPR, Albert. *101 reglas para el diseño de libros*. p.2-3

Per a la contratapa només s'ha requerit de la imatge, que es mostra com a continuïtat de la tapa. I pel que fa al llom —el gruix del qual no arriba als 4mm—, he cregut convenient no fer cap tipus d'inscripció i només he deixat la continuació del disseny de la coberta.

3.4.4.3. Tipografia

Un dels elements més importants en el disseny de llibres és el tipus de caràcters que es gasten, els quals marquen la legibilitat del text. Aquests han de respectar l'equilibri estètic i funcional en relació amb la imatge. L'estètica de l'escriptura és també molt important, ja que pot promoure la lectura o, pel contrari, inhibir-la.

He optat per la *Gill Sans*, creada pel tipògraf Eric Gill. Es tracta d'una tipografia sans serif humanista amb alta legibilitat, de caràcter modern i molt versàtil. El cos és de 12 punts i un interliniat de 15 per tal de no crear dificultat en la lectura en la gent més gran.

FONT : Gill Sans	
Gill Sans Std (Light)	Gill Sans
Gill Sans Std (Light Italic)	<i>Gill Sans</i>
Gill Sans Std (Regular)	Gill Sans
Gill Sans Std (Italic)	<i>Gill Sans</i>
Gill Sans Std (Bold)	Gill Sans
Gill Sans Std (Bold Italic)	<i>Gill Sans</i>

Fig.43. Tipografia Gill Sans, utilitzada per al text dels interiors i de la tapa.

DK DARKER MARKER
 ABCDEFGHIJKIMNOP
 QRSTUVWXYZABCDEFG
 HIJKLMNPOQRSTUVWXYZ
 012356789
 ...!@\$(/)

Fig.44. Tipografia Dark Marker utilitzada per al títol dels diferents apartats del llibre.

Per als noms dels diferents apartats que apareixen en el relat, s'ha escollit un caràcter diferent però amb certa relació amb l'estètica gràfica de les il·lustracions. Es tracta de la *Darker Marker*, una tipografia manuscrita amb certa concordança amb els grafismes de les imatges. Aquests subtítols apareixen acompanyats d'una línia que segueix la mateixa estètica gràfica.

En conclusió, el contingut i la finalitat del llibre han determinat la tria d'una tipografia o una altra. Per a aquestes eleccions ha sigut convenient fer diverses proves d'impressió prèvies per poder comparar i escollir quines —i amb quins paràmetres— són les més adequades per al conjunt del llibre.

3.4.4.4. Composició

El sistema reticular ens ha marcat el mode de maquetar i compondre el nostre treball com un conjunt de text i dibuix. Ens ha permès la concepció, organització i configuració de les diferents solucions visuals d'una forma segura, funcional, lògica i, a més d'estètica, ràpida.

Està científicament demostrat que el rengle màxim que ha d'usar-se per a una bona lectura, sense arribar al cansament del lector, és de 12,5cm. Una major ampliació de les línies exigeix un vaivé del cap i resulta, per consegüent, incòmode. Per altra banda, les línies massa estretes (menys de 6'4cm) requereixen moltes divisions en el text i condueixen a una lectura fraccionada, i per tant, difícil.¹⁵

15. *Ibid.* p.5.

La retícula s'ha confeccionat dins d'uns marges superior i inferior de 30mm i exterior i interior de 20mm. Consta de 4 columnes amb una mitjanil de 3,7mm. Aquestes marquen l'amplada de les caixes de text, les quals es troben entre la llargada de dos o tres columnes. Només en alguna pàgina puntual he allargat fins a quatre columnes per la brevetat del text i la composició i el tipus d'il·lustració de la pàgina en qüestió. La retícula també ha estat dividida en quatre files –de 4,025mm d'alçada– que han determinat la de la col·locació de les caixes de text, també en funció de la composició de cada imatge.

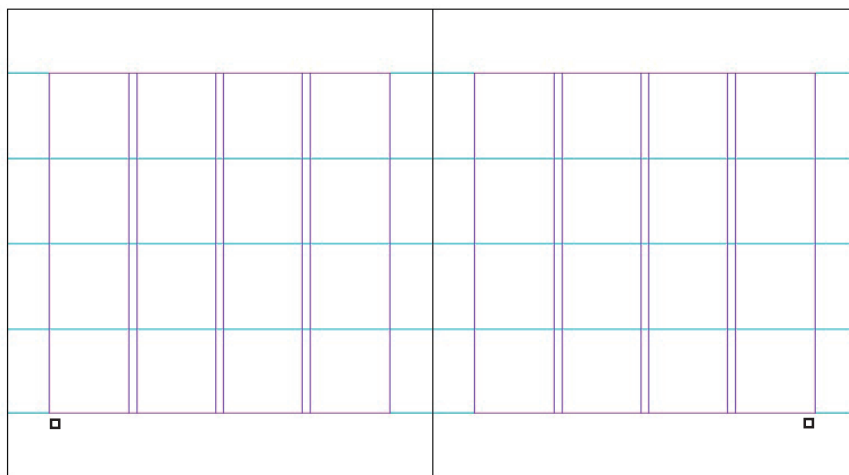

Fig.45. Retícula utilitzada per a la maquetació del llibre.

Quant al disseny de les caixes de text, s'ha escollit una composició fraccionada, és a dir, les línies del text arranquen uniformement però es diferencien en la seva llargada. Després de provar diferents tipus de justificació, he cregut convenient generar intencionadament els salts de línia, de manera que, així, es genera un joc visual entre text i imatge. Pel contrari, si creava una caixa regular (quadrada) aquestes contrastaven d'una manera massa dura amb els dibuixos. També, amb aquest sistema que he utilitzat s'eviten les divisions incorrectes de paraules.

Per a la paginació, he seguit la retícula de manera que els diferents nombres que enumeren les pàgines queden situats a la part inferior del marc de la retícula. En les pàgines que aquest espai era ocupat per la il·lustració ha sigut suprimit.

3.4.4.5. Reproducció

Per tal de fer realitat el llibre he dut a terme la seva reproducció en paper. Per a això, ha calgut treballar en diferents aspectes com el tipus de paper, la impressió sobre aquest, el tipus d'enquadernació, etc., amb el fi d'adaptar el resultat al màxim possible a l'objectiu plantejat.

3.4.4.5.1. Tipus de paper

L'elecció del paper és un punt molt important en l'aspecte final, ja que defineix en bona mesura l'estètica. La qualitat, les propietats superficials, el matís i el pes del paper han d'estar relacionats amb el gènere i el contingut del llibre.

En aquesta part del procés he procedit a realitzar unes primeres proves d'impressió sobre diferents tipus de papers (blanc mat de 120gr., Gesso de 120gr., reciclat de 110gr. i estucat mat de 110gr.) Després de diverses proves i comparacions he optat pel reciclat de 110gr., ja que ofereix molta calidesa al treball i, a més, unifica els tons més lluminosos dels dibuixos. Pel que fa als efectes de lectura, també resulta més agradable un tipus de paper amb un to lleugerament marfil i no un blanc brillant i fred.

Per a les tapes he optat per l'elecció del mateix paper amb un gramatge superior (300gr.) que, per tal d'abraçar les pàgines interiors, ha estat tacat amb un to gris blavós.

3.4.4.5.2. Preimpressió

Abans de dur el document maquetat a imprimir, és fonamental la revisió dels diferents paràmetres de preimpressió que ens ajuden a assolir un resultat editorial òptim. Alguns dels punts que cal tindre en compte són: la marca de l'àrea de tall i, sobretot, el sagnat, perquè en treballs en què apareixen elements situats a la vora de la pàgina, s'ha de previndre l'opció que marca la continuïtat de la imatge més enllà de l'àrea de tall per al posterior guillotinat.

També ha calgut tindre en compte l'aparició correcta de tots els elements gràfics en el lloc corresponent per tal d'evitar errors i dificultat en la lectura, l'establiment de totes les imatges a mode CMYK i amb una bona qualitat: 300ppp al 100% sense escalar.

Pel que fa al format d'impressió, l'arxiu ha de complir els paràmetres establerts per al tipus en qüestió: pàgines independents, per plecs, múltiples de quatre, amb la coberta, contracoberta i llom, sense llom, etc. Finalment, es realitzen les últimes comprovacions per a verificar cadascuna d'aquestes variants en el document creat.

3.4.4.5.3. Impressió

Pel que fa a l'àmbit reprogràfic, he utilitzat la màquina d'impressió digital CV 8000 Canon amb impressions a color sobre pàgines individuals A4. El resultat ofereix una tonalitat de grisos molt més suggerent que la que es veu en pantalla.

3.4.4.5.4. Enquadernació

He escollit l'enquadernació tèrmica¹⁶ o encolat. I per tal d'atorgar més resistència i afavorir una millor protecció i durabilitat del producte s'ha realitzat el glassofonat¹⁷ mat de les cobertes.

16. *Enquadernació tèrmica*: Sistema d'enquadernar per mitjà d'una màquina tèrmica la qual utilitza el calentament de l'adhesiu en un enquadernador per tal de crear un conjunt enllaçat de pàgines.

17. *Glassofonat*: Pel·lícula plàstica que s'adhereix al paper mitjançant calor; és un acabat posterior a la impressió que pot ser mat o brillant.

Fig.46, 47 i 48. Disseny de les cobertes i exemple d'una de les dobles pàgines de l'interior.

4. CONCLUSIONS

Tal i com vaig plantejar en un principi, he assolit l'objectiu de crear un producte editorial en què duc a terme la representació de la memòria social del meu poble.

Treballar des de l'àmbit artístic que m'agrada amb un tema com aquest ha estat tot un plaer, és per això que vaig escollir fer aquest tipus de treball. M'ha semblat molt curiós i interessant conèixer coses noves sobre el passat de Càlig, alhora que compartir aquest petit projecte amb altra gent que m'ha ajudat en tot el possible aportant-me informació de tot tipus.

No obstant això, ha estat un treball realitzat amb un temps limitat i, per això, he hagut de fer una síntesi del contingut inicialment previst, tot i intentant incloure-hi el màxim possible d'informació. Sense cap dubte, estic disposada a seguir treballant en ell i fer-ne una ampliació si cal, fent els canvis pertinents per tal de millorar en cadascun dels aspectes fins ara treballats.

En aquest punt del projecte, cal mirar arrere i fer-ne una reflexió. Què ha funcionat? Què no ha funcionat? Per què? Doncs bé, és cert, com ja he dit, que he assolit l'objectiu de dissenyar, crear i fer real un projecte en el qual puga implicar-se la gent a qui es destina i puga sentir-se identificada amb l'escrit i les il·lustracions. També és cert que he hagut de fer front a les dificultats que al llarg de tot el procés de treball se m'han presentat. Un exemple podria ser la manca d'informació escrita a il·lustrar, ja que ha sigut el primer obstacle que he hagut de passar. Per això vaig haver de consultar fonts verídiques per tal de redactar un petit relat a mode de fil narratiu per a cadascuna de les il·lustracions. També he tingut complicacions per trobar una bibliografia més adient al meu tipus de treball, ja que molt del material de què he disposat feia més incís en l'àlbum il·lustrat infantil. Arran d'això, he fet aproximacions més concretes cap al meu treball.

Durant el procés, i encara ara, he tingut moltes indecisions quant al mode de treball. He de dir que sóc molt fanàtica del color i en aquest treball m'ha suposat un sacrifici deixar de banda la paleta de colors, però ho he fet voluntàriament i amb raons anteriorment explicades. D'aquesta manera, també penso que és positiu canviar la manera habitual de treball sempre i quan se'n faça una reflexió i se'n traga utilitat.

Com bé afirmava el filòsof John Dewey, l'educació i l'aprenentatge són per naturalesa una espiral contínua i que "s'aprén fent".¹⁸ És per això que em prenc aquest treball com una experiència enriquidora amb la qual he pogut

18. DEWEY, John. *Art as an experience*.

aplicar i, sobretot, ampliar els meus coneixements i dur a terme un projecte personal de producció artística. Finalment, només em cal destacar la satisfacció que he sentit en vore la gent que, mentre fullejava el llibre gaudia i evocava moments de la seva joventut.

5. BIBLIOGRAFIA

Monografies

ARHEIM, R.: *Arte y percepción visual*. Alianza Forma, Alianza Editorial, 1986.

BLANCHARD, G.: *La letra*. Enciclopedia del diseño, Barcelona, 1989.

DALLEY, T.: *Guía completa de técnicas, instrumentos y materiales empleados en ilustración y diseño gráfico*. Ed. H.Blume, Madrid, 1992.

DAWBBER, M.: *El gran libro de la ilustración contemporánea*. Parramón Ediciones, Barcelona, 2009.

DEWEY, John. *Art as an experience*. Paidós ibérica. 2008.

HELLER, E. *Psicología del color. Como actúan los colores sobre los sentimientos y la razón*. Ed. Gustavo Gili, Barcelona, 2004.

KAPR, A.: *101 reglas para el diseño de libros*. VEB, Leipzig, 1976.

MARTÍNEZ MORO, J. *La ilustración como categoría: una teoría unificada sobre el arte y conocimiento*. Ed. Trea, 2004.

MÜLLER-BROCKMANN, J.: *Sistema de retículas. Un manual para diseñadores gráficos*. Ed. Gustavo Gili, Barcelona, 1982.

MUNARI, B. *Como nacen los objetos. Apuntes para una metodología proyectual*. Gustavo Gili, Barcelona, 1983.

PROPP, V.: *Morfología del cuento*. Ed. Fundamentos, Madrid, 1981.7

RODRÍGUEZ BOSCH, M. *Mundo ilustrado*. Editorial Gustavo Gili, Barcelona, 2015.

SMITH, R.: *Manual del artista. Herramientas, materiales, procedimientos, técnicas*. Ed. H.Blume.

TEUN A. Van Dick: *La ciencia del texto. Un enfoque interdisciplinario*. Ed. Paidos, 1997.

ZAPARÍN, F. y GONZÁLEZ, L.D. *Cruces de caminos. Álbumes ilustrados:*

construcción y lectura. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha y Valladolid: Secretaría de Publicaciones e Intercambio Editorial. Universidad de Valladolid, 2010.

Pàgines web

ANA PEÑAS. Página oficial. [consulta 04-05-2017] Disponible en: <http://www.anapenyas.es/>

BIOGRAPHY. Norman Rockwell Biography.com. [consulta: 06-05-2017] Disponible en: <https://www.biography.com/people/norman-rockwell-37249>

ESCIF. Street against. Página oficial. [consulta: 05-05-2016] Disponible en: <http://www.streetagainst.com/category/promenades/>

Treballs finals de grau

DIRANZO SÁNCHEZ, J. *Yaya, un viaje por la cocina de mi abuela*. Realización de un libro ilustrado. València, Universitat Politècnica de València. 2015

MORENO PIQUER, P. *El bosque de Lum. Un relato ilustrado*. València, Universitat Politècnica de València. 2016

RENTERO NAVARRO, L. *Boca de Rape. Libro infantil ilustrado*. València, Universitat Politècnica de València. 2015

Publicacions

ESCOBAR ARRONIS, J. *Literatura de "lo que pasa entre nosotros". La modernidad del costumbrismo*. Biblioteca virtual Miguel De Cervantes 2005. URL: <http://www.cervantesvirtual.com/nd/ark:/59851/bmchd860>

ERRO, A. *La ilustración en la literatura infantil*. Servicio Publicaciones Universidad de Navarra. 2000. ISSN: 0213-2370.

MOYA GUIJARRO, J. i PINAR SANZ, M.J. *La interacción texto/imagen en el cuento ilustrado. Un análisis multimodal*. Revista OCNOS nº3, 2007. ISSN: 1885-446X.

ROMERO GIRÓN, M. *De la literatura a la ilustración. De la ilustración a la literatura*. Reflexiones marginales. ISSN 2007-8501.

6. ÍNDEX DE LES IMATGES

Fig. 1. Arxiu fotogràfic de la Biblioteca pública municipal de Càlig, Castelló. Imatge del Carrer Raval. Dècada 1930.

Fig. 2. Mapa conceptual de la metodologia utilitzada en el projecte.

Fig. 3. Llibre dels morts. El jú d'Osiris representat en el papir d'Hunefer (1275 aprox.)

Fig. 4. Creació de la impremta per Johannes Guttenberg l'any 1435.

Fig. 5. Il·lustració extreta del llibre *The Game and Playe of the Chesse*. Realitzat amb col·laboració amb el tipògraf Colard Mansion. Va ser un dels primers exemplars en sortir de la impremta de William Caxton l'any 1475.

Fig. 6. Fotografia de l'actriu Jane Avril

Fig. 7. Apunt realitzat per Toulouse Lautrec a partir de la fotografia anterior.

Fig. 8. Cartell del *Jardí de París* realitzat per Toulouse Lautrec amb una clara influència de la fotografia original.

Fig. 9. Recopil·latori de fotografies per indagar en la memòria local.

Fig. 10 i 11. Fragments d'alguns dels murals realitzats en el projecte de l'Espai Massanassa. Any 2016, Massanassa, València.

Fig. 12 i 13. Detalls de la instal·lació *Històries al porxo* on es veuen les imatges transferides sobre les pinxes de fusta.

Fig. 14. *Family Grace* de Normann Rockwell, 1938.

Fig. 15. *Girl playing doctor with the dog* de Normann Rockwell.

Fig. 16. Judith Kerr treballant en el seu estudi a Barnes, Londres.

Fig. 17. Il·lustració extreta de la novel·la autobiogràfica *Cuando Hitler robó el conejo rosa*, de Judith Kerr.

Fig. 18. *Amor-miedo*, de Escif, València.

Fig. 19. *The pillow shop*, de Escif, Bangkok, Tailàndia.

Fig. 20. *Los días rojos de la memoria*, de Ana Penyas.

Fig. 21. *Mis vecinos*, de Ana Penyas.

Fig. 22. *La lechera*, de Johannes Vermeer Van Delft, 1658-1660, Amsterdam.

Fig. 23. Col·lecció de llibres de la *Biblioteca calijona*.

Fig. 24, 25, 26 i 27. Fotografies d'entre els anys 40, 50 i 60.

Fig. 28. Il·lustració en doble pàgina del llibre *El paraguas amarillo*, de Giulia Frances Campolmi.

Fig. 29. Detall de la il·lustració interior de *Humo*, de Joanna Concejo.

Fig.30. Portada del llibre il·lustrat *Descubrir Madrid*, de Ángel Domingo i Jacobo Muñiz.

Fig. 31. Fotografia original, esborrany i dibuix final on s'observa la influència de la primera en l'elaboració del treball gràfic.

Fig. 32, 33, 34, 35, 36, 37 i 38. Il·lustracions del llibre.

Fig. 39. Storyboard del llibre *Càlig. Il·lustrant la memòria d'un poble*.

Fig. 40, 41 i 42. Detalls de proves en brut sobre paper aquarel·lable.

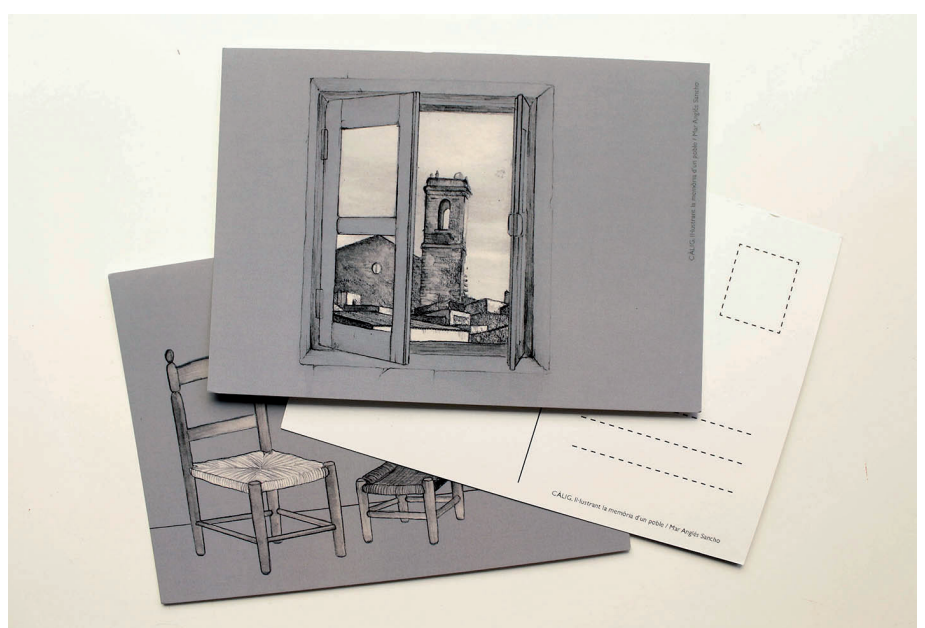
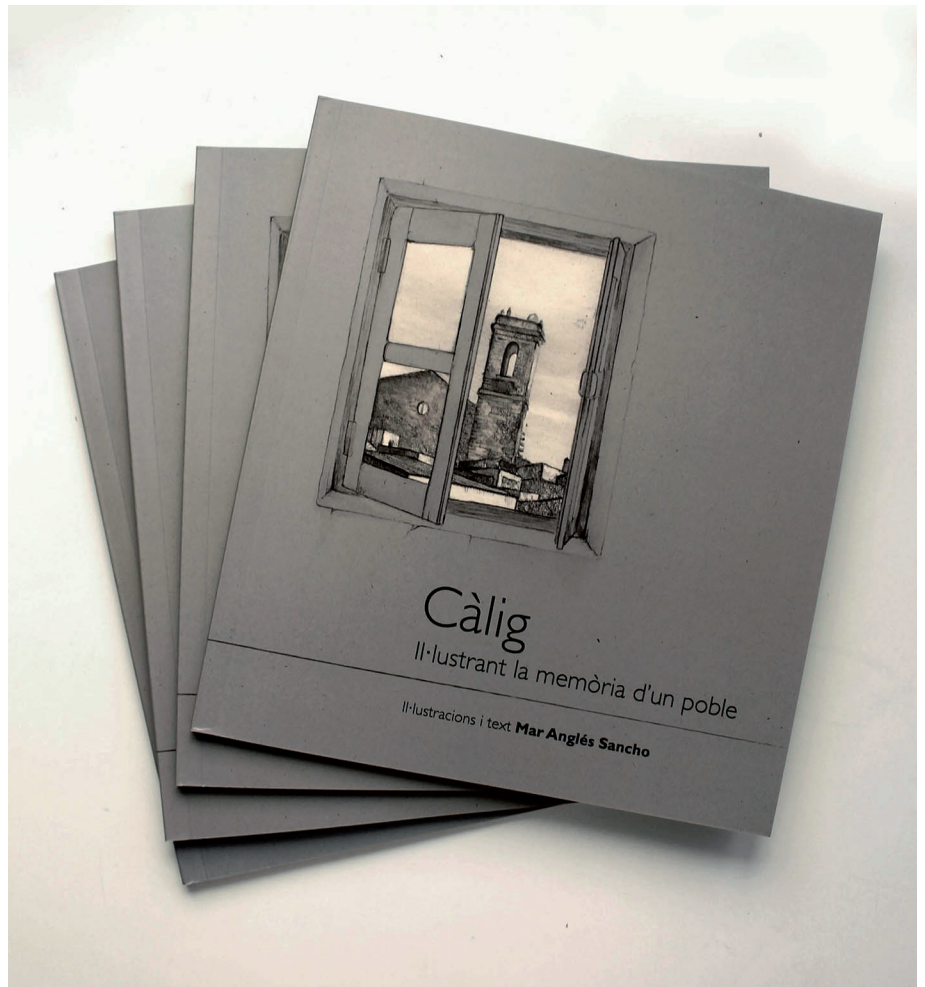
Fig. 43. Família tipogràfica de la Gill Sans.

Fig. 44. Tipografia Darker Marker.

Fig. 45. Esquema visual de la retícula emprada en la maquetació de les pàgines del llibre.

Fig. 46, 47 i 48. Disseny de les cobertes i exemple d'una de les dobles pàgines de l'interior.

7. ANNEXOS

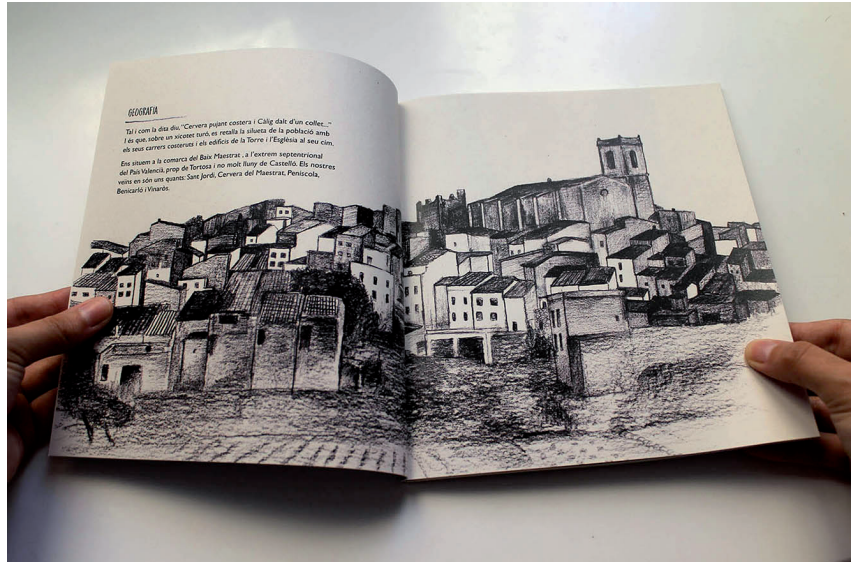

Annex 1:

Imatge del producte final. A més dels diversos exemplars del llibre, també s'han realitzat tarjetes postals amb les imatges de la coberta.

Annex 2:

Detalls del producte final. Sis exemples de dobles pàgines interiors.

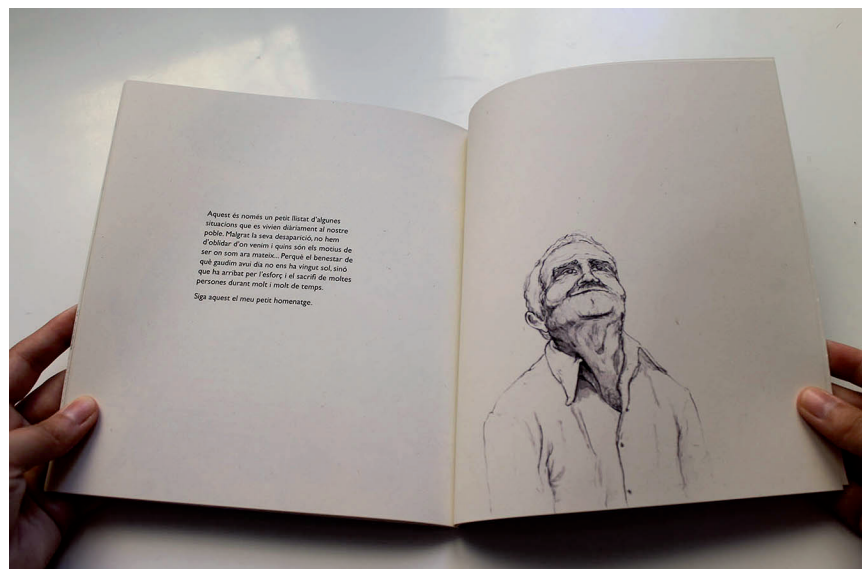

AFICIONS CAILOGNES

Un dels esports amb més arrelament al nostre poble és el futbol. Vora els anys quaranta es va formar la Unió Deportiva Cailogna, que va jugar en diversos camps construïts per diferents parts del poble. Han sigut molts els caiques i alguns forasters que han conformat al llarg dels anys l'equip de Càlig.

El ciclisme ha sigut un altre esport amb molts seguidors entre els caiques i que ha donat alguna destacable ciclista. La pilota valenciana també va tindre el seu espai en un triquet, situat al Carrer Sant Roc.

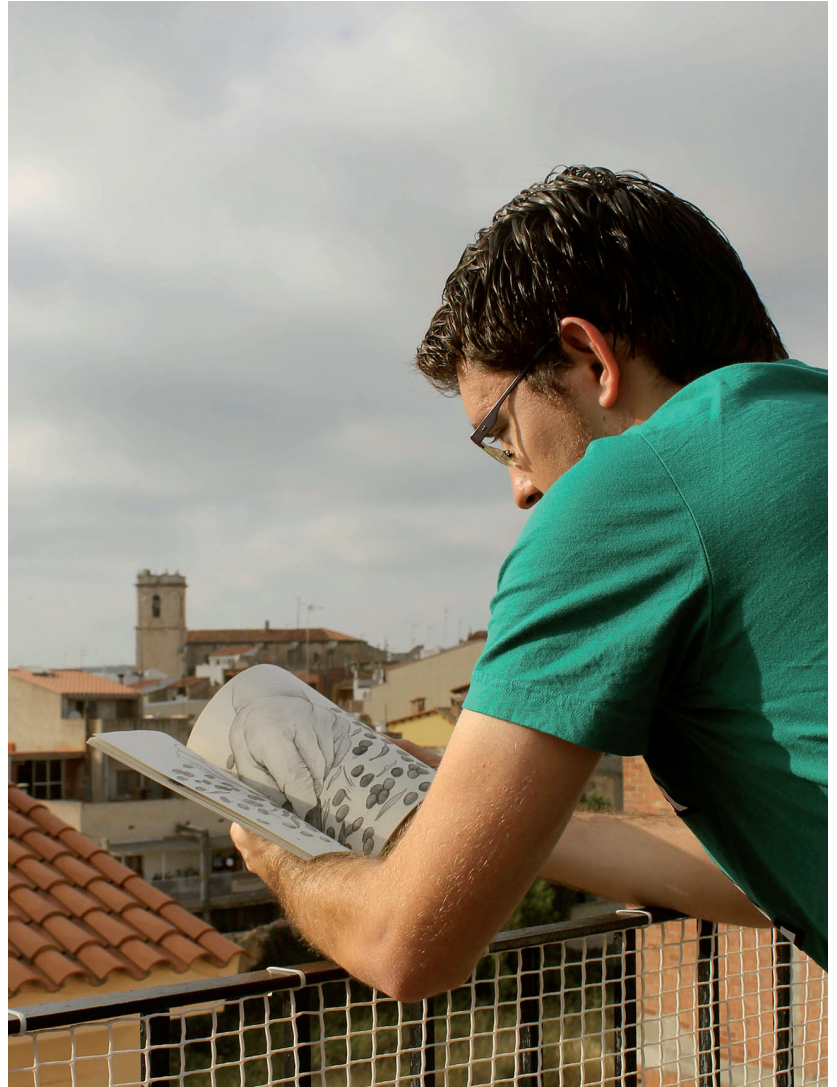
Pero no només hi havia esports. Recordem l'Associació de Majorettes i Bandes de Cornetes i Tambors que junt amb les bandes de música i les danses populars han conformat part de la història del poble amentanzant molt més atxes amb el seu encant.

Aquest és només un petit llistat d'algunes situacions que es viuen diàriament al nostre poble. Malgrat la seva desaparició, no hem d'oblidar d'on venim i quins són els motius de ser on som ara mateix. Perquè el benestar de què gaudim avui dia no ens ha vingut del noú que ha arribat per l'esforç i el sacrifici de moltes persones durant molt i molt de temps. Siga aquest el meu petit homenatge.

Annex 3:

Públic d'edat molt variada observant i llegint el llibre. Algun d'ells, fins i tot, s'ha reconegut en alguna de les imatges.

Annex 4:

Document adjunt. PDF del llibre il·lustrat

